

*Mirzəyev Səxavət Əhliman oğlu,
doktorant,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti,
E-mail: mirzeyev.s@gmail.com
© Mirzəyev S.Ə., 2022*

UOT - 330.341; 346.544.4

KEYFİYYƏT NƏZARƏTİN RƏQABƏT QABİLİYYƏTLİLİYİNİN ARTIRILMASINA VƏ SOSIAL-İQTİSADI VƏZİYYƏTƏ TƏSİRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – keyfiyyət nəzarətin təşkilinin rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına təsirlərin öyrənilməsi.

Tədqiqatın metodologiyası – keyfiyyətli məhsul istehsalı, eləcə də xidmət keyfiyyətinin artırılması məqsədilə bu istiqamətdə aparılmış tədqiqatlar və standartların müəyyənləşdirilməsi, eləcə də onların müqayisəli təhlili.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – müasir dünyada keyfiyyət nəzarət ön plana çəkilir. Buna səbəb, istehsal müəssisələri artıdıqca, istehsal olunan məhsulların çeşidlərinin sayı çoxaldıqca bazarda rəqabət güclənir. Bunun nəticəsində bəzi istehsal müəssisələri yaranmış rəqabətə tab gətirə bilmir. Ona görə də, rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına nail olmaq üçün bu sahədə tədqiqatların aparılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın nəticələri – texnoloji yeniliklərin imkanlarından, müasir keyfiyyət standartlarının tələblərindən, eləcə də rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı üçün işlənmiş metodologiyalardan faydalanaraq, bu istiqamətdə tövsiyələr hazırlanmış və metodologiyalar analiz edilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalında keyfiyyət nəzarət amilinin rolu, keyfiyyətə müasir yanaşmalar, keyfiyyətə təsir edən amillər, keyfiyyət və rəqabət amillərinin istehsal prosesinə təsiri və s. əhatəli müqayisə edilmiş, faktlar üzərində təftiş edilmişdir.

Açar sözlər: rəqabət, keyfiyyət, nəzarət, istehlak, bazar, məhsul, istehsal, xammal, aqrar, müəssisə, təsərrüfat və s.

G İ R İ Ş

Müasir dövrdə İKT-nin inkişafı ilə intensivləşən qloballaşma və inteqrasiya prosesləri iqtisadiyyat və cəmiyyət həyatına da öz təsirlərini göstərir. Sürətli dəyişikliklər cəmiyyətin zövq və tələbatında da dəyişikliklərə təsir edir ki, bu da sənayeni daha çevik olmağa səsləyir. Təbii ki, bütün hallarda ən önəmli şərtlərdən biri keyfiyyət tələblərinin nəzərə alınmasıdır. Bu baxımdan da, məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması, inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq hər bir ölkənin prioritetidir. XXI əsrdə milli siyasətlərin konseptual əsasında da iqtisadiyyatın əsas məqsədini keyfiyyətin artırılması, bununla da yerli və xarici bazarda rəqabətə davamlılığın təmin olunması təşkil edir. Müasir dünya alimləri keyfiyyətin ümumi idarə edilməsi metodologiyasını keyfiyyət menecmenti ilə əlaqələndirirlər. Bu da təbiidir, ona görə ki, keyfiyyət təsərrüfat subyektinin nüfuzu, mənfəətin artırılmasının, dinamik inkişafın zəruri şərtidir.

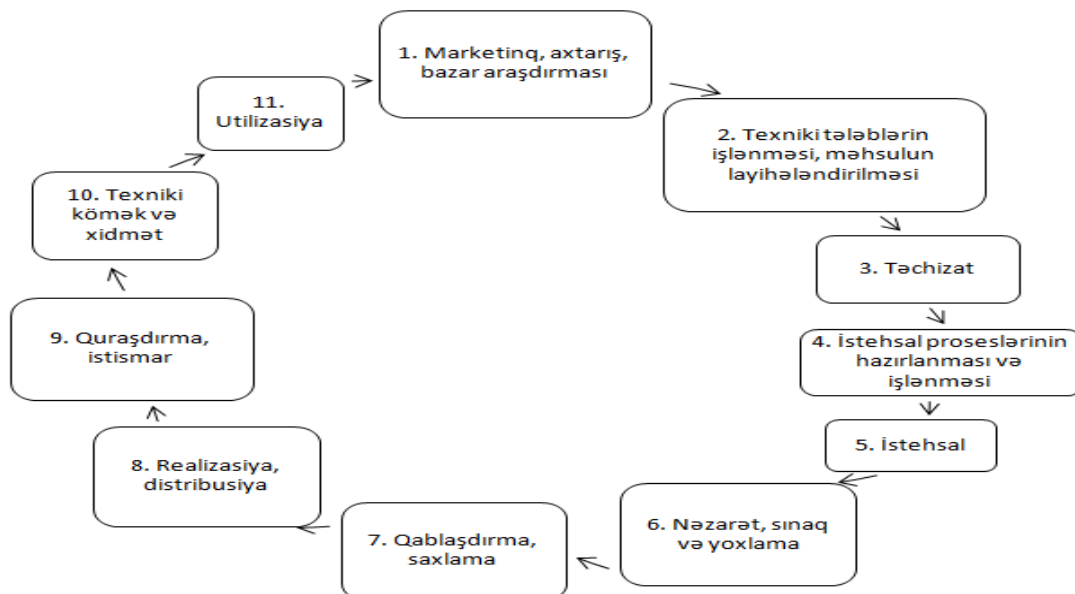
Keyfiyyətin təmin olunması və inkişafına təsir edən amillər

Bununla belə, o da reallıqdır ki, istənilən növ məhsulun keyfiyyətinin artırılması probleminə yalnız daxili deyil, həmçinin “cəmiyyətin keyfiyyət tələbləri” (cəmiyyətin zövq və tələbatı) deyilən xarici amillər də təsir göstərir. “Cəmiyyətin keyfiyyət tələbləri” blokunu tərtib edən bütün elementləri qarşılamadan, təkmilləşdirmədən yüksək keyfiyyətli istehsalı təşkil etmək, keyfiyyətli istehsalə nail olmaq çətindir. Hansı ki, yalnız yüksək keyfiyyətli məhsul istehsalı uzunmüddətli uğurlu fəaliyyətə zəmanət verir və əldə edilən uğuru cəmiyyətin inkişafına, müştəri məmnunluğuna çevirə bilər. Bu prosesi isə özlüyündə bir keyfiyyət piramidası formalaşdırır. Piramida keyfiyyətli məhsul istehsal etməyə nail olmağın yolunu ifadə edir və bu ardıcılığı aşağıdakı kimi təsvir edə bilərik [3; 6,s.92-105]:

- Məhsulun keyfiyyəti - fəaliyyətin keyfiyyətli təşkili və keyfiyyətli texnologiya;
- İstehsalın keyfiyyəti – xammal-materialın, işçilərin və iş şəraitinin keyfiyyət tələblərinə uyğunluğu;
- İşin keyfiyyəti – idarəetmə sisteminin, təşkilatçılığın, təchizatın, rəhbərliyin keyfiyyətli olmasını nəzərdə tutur;
- Cəmiyyət keyfiyyəti - siyasi sistem, elm və texnika, əxlaq normaları, kommunikasiya, hüquq və mədəniyyət amillərini ifadə edir.

Qeyd edildiyi kimi, mütəxəssislər bu ardıcılığın keyfiyyət məqsədinə, rəqabət qabiliyyətliyə aparan yol olduğunu bildirirlər. Başqa sözlə desək, keyfiyyət ehtiyaclarının və bazar imkanlarının tədqiqindən başlayaraq bütün mərhələlərdə yaradılır, qorunur və inkişaf etdirilir ki, bu da nəticədə rəqabət qabiliyyətliyi təmin edir. Daha ləkonik ifadə etsək, keyfiyyət marketinqdən başlayır və istifadə müddəti bitmiş məhsulun utilizasiyası ilə başa çatır.

Bu prosesi mütəxəssislər keyfiyyət tsikli və ya keyfiyyət dairəsi kimi xarakterizə edirlər. Keyfiyyət tsikli - məhsulun (xidmətin) həyat dövrünün bütün mərhələlərində, ehtiyaclarının müəyyən edilməsindən və layihələndirilməsindən başlayaraq utilizasiyaya qədər onun keyfiyyətinə təsir edən qarşılıqlı asılı fəaliyyətlər məcmusudur. Ümumilikdə, keyfiyyət tsiklini aşağıdakı kimi təsvir edə bilərik:

Şəkil 1. Keyfiyyət tsiklinə aid fəaliyyətlər məcmusu.

Araşdırmalar göstərir ki, əksər hallarda keyfiyyət uğurun əldə edilməsinin zəruri şərti kimi çıxış edir və yalnız iqtisadi kateqoriya kimi qəbul olunmur. Keyfiyyətə daha geniş yanaşma mövcuddur və əsasən həm də sosial kateqoriya kimi diqqəti cəlb edir. Sosial-iqtisadi kateqoriya kimi keyfiyyət ikili xarakter daşıyır. Belə ki, keyfiyyət obyektiv olaraq həm mövcud xassələrin və xüsusiyyətlərin məcmusudur və keyfiyyət səviyyəsi məhsulun istifadə dəyərini müəyyən edən göstəricilərlə xarakterizə olunur. Digər tərəfdən isə, keyfiyyət həm də istehlakçının məhsul haqqında subyektiv yanaşması, qavrayışı səviyyəsidir. Bu mənada, rəqabət qabiliyyətliliyin, bazarda uğur qazanmağın zəruri şərtlərindən olan keyfiyyət obyektiv və funksionaldır [7, s.112-126; 8].

Hər hansı əmtəə alarkən, ilk növbədə, ondan necə istifadə edəcəyimiz bizi düşündürür, yəni seçdiyimiz əmtəə bizim tələblərimizə uyğundurmu. Daha sonra, bu əmtəənin məqsədlərimizə nə dərəcədə uyğun olduğuna baxırıq. Birinci halda, biz konkret obyektə deyil, onun funksiyasından, yəni bizim istehlakçı tələblərimizə uyğunluğundan danışıq, ikinci halda isə biz konkret obyektin xüsusiyyətləri ilə marqlanırıq. Bu mənada, obyektiv keyfiyyəti əmtəənin əşyanın keyfiyyəti, onun bu və ya digər ehtiyacı ödəmək qabiliyyəti müəyyən edir. Funksional keyfiyyət isə əmtəənin məqsədindən, maddi təcəssümündən asılı olmayaraq ehtiyacın ödənilmə səviyyəsidir.

Keyfiyyətə dair yanaşmalar

Keyfiyyətə yanaşma heç də yalnız sosial-iqtisadi kateqoriya kimi də yekunlaşmır. Araşdırmalar göstərir ki, keyfiyyət anlayışına dair baxışları müxtəlif aspektlərdən ümumiləşdirə bilərik. Məsələn, yanaşmalardan birinə görə, keyfiyyət dərhal özünü büruzə verir və əmtəə ilə ilk təmasda istehlakçı bunu hiss edir. Təbii ki, bu yanaşma müəyyən istehlak sistemi və əmtəələr üçün xarakterikdir, keyfiyyətin ümumi müzakirəsi zamanı və ya istehlakçılar qrupunu müəyyənləşdirərkən əlverişlidir. Lakin belə yanaşma müxtəlif istehlakçılar qrupu arasında anlaşılmaqlıqlara səbəb ola bilər və bütün əmtəələrə aid edilə bilməz.

Tədqiqatçıların bir qismi isə keyfiyyəti məhsulun (əmtəənin) üstün cəhətləri kimi xarakterizə edir. Bu, keyfiyyətin əmtəənin işlənmə (istehsal) mərhələsində formalaşdığı, onun dəqiq müəyyən edildiyi və ölçülə bildiyi fikrinə əsaslanır. Belə yanaşma daha çox konkret layihəçilər, səyyar satıcılar və hər hansı brendə inanan insanlar üçün xarakterikdir [5, s.146-163; 6].

Mütəxəssislərin bəzisi isə keyfiyyəti istehlakçı tərəfindən qəbul edilən istifadə üçün yararlılıq səviyyəsi kimi xarakterizə edir. Bu yanaşma, daha çox marketing və satış mütəxəssislərinin fikrinə uyğundur. Onlar haqlı olaraq hesab edirlər ki, məhsulun keyfiyyətli olub-olmaması barədə qərar verən istehlakçıdır. İstehlakçılar ilə fərdi şəkildə (üz-üzə) işləyərkən müsbət nəticələr verir, lakin bir çoxlarının fikirlərini ümumiləşdirməyə və müəyyən vahid fikir formalaşdırmağa çalışarkən problemlər yaranır.

Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadçı alimlərin bir qismi isə keyfiyyətə normativ-texniki sənədlərin tələblərinə uyğunluq səviyyəsi kimi yanaşır. Bu halda, onlar daxili amillərə söykənir, keyfiyyətin, məhz istehsal prosesində formalaşdığını bildirir və “hər şeyi əvvəldən düzgün et” prinsipinə əsaslanırlar. Bu yanaşmaya görə, keyfiyyəti təmin etmək üçün bütün əməliyyatları qüsursuz (səhsiz) yerinə yetirmək kifayətdir. Göründüyü kimi, belə yanaşma daha çox texnoloqların və keyfiyyətə nəzarət şöbəsi nəzarətçilərinin mövqeyinə uyğundur.

Nəhayət, keyfiyyətə dair başqa bir yanaşmaya görə isə, keyfiyyət xərclənən vəsaitdən əldə olunan ən böyük səmərədir. Bu yanaşma, daha çox, son istehlakçının maraqlarını nəzərə alır və qiymət keyfiyyət amillərindən biri kimi çıxış edir. Təbii ki, keyfiyyətsiz əmtəə istehlakçısı o əmtəəni əldə etmək üçün ödədiyi vəsaiti “itirmiş” hesab edilə bilər. Ona görə ki,

AUDİT 2022, 2 (36), səh.69-78.

AUDIT 2022, 2 (36), pp. 69-78.

tezliklə o əmtədən yenisini almaq məcburiyyətində qalacaq. Bu baxımdan da yanaşma diqqəti cəlb edir və həqiqətən də keyfiyyət ödənilən vəsaitin qarşılığında əldə edilən səmərə və ya əlavə vəsait itkisinin qarşısını alan amil kimi xarakterizə edilə bilər [4; 7; 9].

Müxtəlif yanaşmalarda keyfiyyətə fərqli baxışlar əks olunsun da, bu fərqlilikləri belə ümumiləşdirə bilərik ki, keyfiyyət əmtənin istehlakçı zövq və tələblərini ödəmək imkanındır. O cümlədən, keyfiyyət rəqabət qabiliyyətliliyə nail olmağın başlıca şərtidir. Başqa sözlə desək, hər hansı bir əmtənin istehlakçının tələbatına və istismar xüsusiyyətlərinə uyğunluq səviyyəsi onun keyfiyyət göstəricisi kimi qəbul edilə bilər.

Keyfiyyət və rəqabət qabiliyyətlilik: oxşar və fərqli tərəflər

Qeyd edildiyi kimi, bazarda rəqabətə davam gətirməyin zəruri şərti kimi keyfiyyətin təmin olunması çıxış edir. Bütün bunlarla yanaşı, konkret şəxslərin və məktəblərin keyfiyyətlə, rəqabətlə bağlı yanaşmaları da maraqlıdır. Müxtəlif mənbələrdə və internet üzərində aparılmış araşdırmalar əsasında müxtəlif alimlərin və ayrı-ayrı məktəblərin keyfiyyətlə, rəqabət qabiliyyəti ilə bağlı fikirlərini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar [6; 7; 10; 11].

Mənbə	“Keyfiyyət” və rəqabət qabiliyyətlilik anlayışlarının xülasəsi
Aristotel, e.əv. III-cü əsr	Aristotela görə, keyfiyyət “Yaxşı-pis” əsasında fərqləndirmədən ibarətdir. Təbii ki, bazarda “yaxşılar” qalib gəlir, yəni daha rəqabətqabiliyyətlidir.
Qədim Çində	Rəqabət üçün heroqlif iki elementdən ibarətdir: “dəyər” və “pul”, buna görə də rəqabət qabiliyyətlilik “bahalıq” anlayışı ilə eyniləşdirilir. Həm də bu yanaşmaya görə, keyfiyyətli məhsul baha olmalıdır və ya ucuz məhsul keyfiyyətli ola bilməz.
Hegel, XIX-cu əsr	Varlıqla eyni olan qətiyyət: bir şey keyfiyyətini itirdikdə, olduğu kimi qalmaqdan çıxır. Başqa cür ifadə etsək, Hegelə görə, keyfiyyət istismar müddətində əmtənin olduğu kimi qalmaq xüsusiyyətidir ki, bu da rəqabət qabiliyyətlilikdir.
V.Şuxart, XX-ci əsrin 20-ci illərində	Keyfiyyətin iki aspekti vardır: obyektiv fiziki xüsusiyyətlər və subyektiv tərəf, yəni bir şeyin nə dərəcədə yaxşı olması. Şuxarta görə, keyfiyyət planlaşdırmaq - reallaşdırmaq - nəzarət etmək - hərəkət etmək dövrünü əhatə edir. Bəzi mənbələrdə bu, Şuxart dövrü kimi də ifadə olunur.
A. Feygenbaum, 40-50-ci illər	Bu yanaşmaya görə, keyfiyyət işlənmə, saxlanma və təkmilləşdirilmə mərhələlərindən ibarətdir. Yəni bu mərhələlərdə özünü büruzə verməlidir. Feygenbauma görə, keyfiyyətə nəzarət “keyfiyyət xərcləri” anlayışı ilə xarakterizə olunur və burada keyfiyyətin təmin edilməsi üçün çəkilən xərclərin məcmusu nəzərdə tutulur. Yanaşmaya görə, tələb olunan keyfiyyət səviyyəsinin minimum xərclərlə təmin edilməsi rəqabətqabiliyyətlilikdir.
E. Deminq, 40-50-ci illər	Bu yanaşma Şuxart dövrünün və istehsalın idarə edilməsinin statistik metodlarının satış və xidmətlər sferasında da tətbiqini ifadə edir. Yanaşmaya görə, Şuxart dövrü Deminq dövrü ilə daha da genişləndirilir. Deminq, öz növbəsində, keyfiyyətin idarə edilməsi ilə bağlı müxtəlif prinsiplər də irəli sürür ki, bu da rəqabətqabiliyyətliliyi təmin edir.
C.Curan, K.İsikava, 50-ci illər	Keyfiyyət - istifadəyə yararlılıq və təyinatə uyğunluq kimi xarakterizə olunur. Subyektiv amil kimi isə istehlakçı məmnunluğu dərəcəsi götürülür. Belə yanaşma bəzi mənbələrdə keyfiyyət triadası kimi ifadə edilir. Bu tədqiqatçılara görə keyfiyyət planlaşdırma - nəzarət - təkmilləşdirmə dövrlərində özünü ifadə edir. Söhbət müştəri məmnunluğundan gedirsə, bu müştərinin əmtəə seçimində üstünlük verməsi nəzərdə tutulur. Bu da bazarda rəqabət qabiliyyətliliyin əsasını təşkil edir.

AUDİT 2022, 2 (36), səh.69-78.

AUDIT 2022, 2 (36), pp. 69-78.

C. Ettinger, C. Sittiq, 60-cı illər	Keyfiyyət ölçülə bilən kəmiyyətdir, məhsulun ona qoyulan tələblərə uyğunluğu və ya uyğunsuzluğu hansısa daimi ölçü ilə ifadə oluna bilər ki, bu da adətən pul hesab edilir. Bu alimlərin fikrincə, keyfiyyət göstəricilərinin ölçülməsi üsulları haqqında xüsusi bir elm – kvalimetriyaya ehtiyac vardır. Əslində rəqabət qabiliyyətlik də ölçülə bilər. Ən sadə üsulla, əmtəənin indiki bazar payının əvvəlki bazar payına nisbətinin faizlə ifadəsi rəqabət qabiliyyətlik haqqında ilkin təəssürat yaradır.
Taquti, 70-ci illər	Əmtəənin keyfiyyəti bu əmtəənin istehsalı və istifadəsi ilə bağlı cəmiyyətin ümumi məsrəfləri ilə ölçülür. Başqa sözlə desək, itki nə qədər azdırsa, keyfiyyət də bir o qədər yüksəkdir. Bu yanaşmada da rəqabət, istehlakçı tələblərini ödəyən məhsul istehsalı üçün çəkilən xərclərlə xarakterizə edilir.
Dünya Standartı 15467-79	Məhsulun keyfiyyəti onun təyinatına uyğun olaraq müəyyən ehtiyacları ödəməyə uyğunluğunu müəyyən edən xassələrin məcmusudur.
Beynəlxalq standart ISO 9000	Keyfiyyət nəzərdə tutulan ehtiyacların ödənilməsinə təmin edən məhsulların, xidmətlərin və proseslərin xassələri və xüsusiyyətləri məcmusudur.

Keyfiyyət və rəqabətqabiliyyətlik haqqında müxtəlif yanaşmalardan aydın olur ki, rəqabətə davamlılığın təmin olunması məhsulun işlənməsi, istehsalı, emalı, istismarı və istehlakı zamanı keyfiyyətin tələb olunan səviyyəsinin yaradılması, təmin edilməsi və saxlanmasıdır. Bazarda rəqabətqabiliyyətlik keyfiyyətə sisteməlik nəzarət, ona təsir edən mühit və amillərə həyata keçirilir. Rəqabətqabiliyyətliliyə nail olunması əmtəənin həyat dövrünün (tədbiq, artım, yetkinlik, tələbin saxlanması) bütün mərhələlərində məhsulun yüksək keyfiyyətini təmin etməyə yönəlmiş iqtisadi, təşkilati, texniki və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi deməkdir.

Nəzəri və praktiki olaraq, idarə edən və idarə olunan sistemlər mövcuddur. Rəqabət qabiliyyətliliyin təmin olunmasında da oxşar yanaşma diqqəti cəlb edir. Belə ki, idarə olunan sistem təşkilatın, firmanın və digər strukturların müxtəlif idarəetmə səviyyələri ilə təmsil olunur, idarə edən sistem isə rəqabət menecmentini yaradır və təmin edir.

Rəqabətqabiliyyətlik keyfiyyətin idarə olunmasının nəticəsi kimi

Rəqabətqabiliyyətliliyin idarə edilməsi sistemi biri-biri ilə əlaqəli obyekt, subyekt, məqsəd, üsullar, vasitələr, funksiyalar, idarəetmə münasibətlərinin xarakteri və s. kimi kateqoriyalarla xarakterizə olunur. Hansı ki, burada idarəetmə obyektini məhsulun rəqabətə davamlılığının əsasını təşkil edən keyfiyyət, onun xassələrinin məcmusu və ya onların bəzi hissəsi, qrup və ya ayrıca xassəsidir. Öz növbəsində, idarəetmə subyektini kimi bütün səviyyələrdə məhsulun keyfiyyətinin planlaşdırılmış səviyyəsinə nail olunmasını və saxlanılmasını təmin edən idarəetmə orqanları nəzərdə tutulur. Təbii ki, söhbət idarəetmə obyektini və subyektindən gedirsə, bu idarəetmənin məqsədi də mövcuddur. Burada idarəetmə məqsədi dedikdə, istehsalçının və istehlakçının iqtisadi maraqlarını, habelə təhlükəsizlik və ekoloji tələbləri nəzərə almaqla məhsulun rəqabət qabiliyyətliliyinin və keyfiyyətinin müəyyən səviyyəsi və vəziyyətidir. Bu isə ehtiyacın xarakterinə uyğun olaraq dəqiqləşdirilməli, əldə edilməli və təmin

AUDİT 2022, 2 (36), səh.69-78.

AUDIT 2022, 2 (36), pp. 69-78.

edilməli olan xassələrin məcmusu və keyfiyyət səviyyəsidir. Hansı ki, eyni zamanda istehsalın və istehlakın səmərəliliyi, istehlakçı üçün qiymətlərin münasibliyini, normal maya dəyərini və məhsulların kifayət qədər gəlirliliyini təmin etməlidir [4; 7; 8].

Rəqabətqabiliyyətliliyin idarə edilməsi üsullarına gəldikdə, idarəetmə orqanlarının istehsal prosesinə təsir göstərməsi, məhsulun planlaşdırılmış vəziyyətinə və keyfiyyətinə nail olunmasını və saxlanılmasını təmin edən üsullar nəzərdə tutulur. Araşdırmalar göstərir ki, rəqabət qabiliyyətliliyin idarə üsullarını dörd qrupda təsnifləşdirmək olar: təşkilati, sosial-psixoloji; iqtisadi; təşkilati və texnoloji. Ümumilikdə isə, rəqabətqabiliyyətliliyin idarə edilməsinə aşağıdakılar daxildir [5; 6; 11]:

- idarəetmə orqanları, rəqabət qabiliyyətliliyin və keyfiyyətin idarə edilməsi sistemlərində xüsusi funksiyaların yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə istifadə olunan ofis avadanlıqları və çevik əlaqə vasitələri;

- məhsulun keyfiyyət göstəricilərini tənzimləyən və rəqabətqabiliyyətliliyin (keyfiyyətin) idarə edilməsi üzrə xüsusi funksiyaların yerinə yetirilməsini təşkil edən normativ-hüquqi sənədlər;

- təbii ki, əvvəldə də qeyd olunduğu kimi, rəqabətqabiliyyətliliyin əsasında keyfiyyətin təmin olunması dayanır. Bu baxımdan da metroloji vasitələr, o cümlədən dövlət standartları, ölçü vasitələri də rəqabət qabiliyyətliliyin idarə edilməsi sisteminə daxil edilir;

- ölçmələrin vahidliyinin təmin edilməsi üzrə dövlət sisteminin normativ-hüquqi sənədləri;

Bütün bunlarla yanaşı, idarəetmə obyektini kimi müəssisənin də rəqabətqabiliyyətliliklə bağlı yerinə yetirdiyi funksiyalar sistemi mövcuddur ki, buraya da standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma, attestasiya, istehsalın texnoloji hazırlığı, maddi-texniki təchizat, kadrların peşəkarlığının yüksəldilməsi, stimullaşdırılması və keyfiyyətlə bağlı məsuliyyətin gücləndirilməsi, müvafiq informasiya və metroloji təminat vasitəsilə nəzarəti təmin etmək kimi istiqamətlər daxildir.

Bütün bunlarla yanaşı, qeyd edilənlər sahədən, məhsulun xarakterindən, qida və ya qeyri-qida məhsulu olmasından asılı olaraq dəyişə bilər. Konkret olaraq, yeyinti sənayesinə gəldikdə isə, burada xammal ehtiyatlarını aqrar-sənaye məhsulları təşkil edir.

Aqrar-sənaye kompleksində keyfiyyət və rəqabətqabiliyyətlilik

Kənd təsərrüfatı istehsalı əsasında formalaşan aqrar-sənaye məhsullarının keyfiyyəti əsasən kimyəvi, fiziki və biokimyəvi göstəricilərlə müəyyən edilir. Bəzi hallarda qida maddələrinin tərkibində olan (yemdə zülal, süddə yağ və s.) rəqabət yaradan göstəricilər, digərlərində istifadə, istismar (maşın, avadanlıq və s.) zamanı aşkar edilir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatında itirilmiş keyfiyyət, bir qayda olaraq, bərpa olunmur, yəni sənayedən fərqli olaraq nöqsanları aradan qaldırmaq mümkün deyil, ona görə də keyfiyyətin qorunub saxlanılması

AUDİT 2022, 2 (36), səh.69-78.

AUDIT 2022, 2 (36), pp. 69-78.

mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bəzi məhsul növləri üçün onun formalaşması istehsalla tamamlanır, digərləri üçün keyfiyyət potensialdır, onun həyata keçirilməsi aqrar-sənaye kompleksinin saxlama, emal və satışla məşğul olan sahələrinin birgə söylərini tələb edir. Bununla belə, aqrar-sənaye məhsullarının rəqabət qabiliyyətliliyinin iqtisadi qiymətləndirilməsi onun təkcə bioloji və ya texniki səviyyəsini, xassələrinin insanların və cəmiyyətin konkret tələbatlarına uyğunluğunu deyil, həm də istehsal və istehlak xərclərini nəzərə almalıdır. Kateqoriyanın bütün aspektlərini əks etdirmək üçün mütəxəssislər “integral keyfiyyət” terminindən də istifadə edirlər. Bu, istifadə dəyərinin əmək məhsulunun dəyərinə nisbəti ilə ifadə olunan bütün funksional, estetik və iqtisadi göstəricilərin məcmusunu ifadə edir [1; 2; 3].

Araşdırmalar göstərir ki, yeyinti sənayesinin xammal təminatının əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyinin aşağı olmasının əsas səbəbləri kimi, adətən, aşağıdakılar çıxış edir [1; 9; 11]:

- zəruri maddi-texniki bazanın olmaması;
- texnoloji əməliyyatların vaxtında yerinə yetirilməməsi, icraçıların peşəkar bilik səviyyəsini yetərinə olmaması, yerinə yetirilən işə qarşı zəif məsuliyyət;
- əməyin və məhsulların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün aydın meyarların, onların həyata keçirilməsinə səmərəli nəzarət sisteminin olmaması;
- yüksək keyfiyyət göstəricilərinə nail olmaq üçün işçilərin maddi və mənəvi həvəsləndirilməsi tədbirləri sisteminin səmərəli olmaması;
- istehsalın idarə edilməsi sisteminin natamamlığı;
- digər amillər (torpağın keyfiyyətsizliyi, bitki mühafizəsi vasitələrindən kifayət qədər istifadə edilməməsi, heyvanların məhsuldar olmayan növ tərkibi, yemin qeyri-kafi olması və ya keyfiyyətsizliyi, texniki vasitələrin olmaması, istifadə olunmayan texnologiya və s.);

Qeyd edilənlər, ümumilikdə kənd təsərrüfatının, aqrar-sənaye kompleksinin, o cümlədən yeyinti sənayesinin rəqabət qabiliyyətliliyinin aşağı olması səbəbləri kimi təsnifləşdirilib. Ümumilikdə isə, müxtəlif yanaşmaların əsasında, yeyinti sənayesi məhsullarının keyfiyyətini artırmaq və rəqabət qabiliyyətliliyinə nail olmaq üçün aşağıda qeyd olunan tədbirlər sisteminin reallaşdırılması zəruri hesab edilir:

- əmək və məhsulun keyfiyyətinə nəzarət orqanlarının yaradılması;
- keyfiyyətin proqnozlaşdırılması və planlaşdırılması;
- normativlərin və təsərrüfatdaxili standartların işlənib hazırlanması;
- keyfiyyətin yüksəldilməsini təmin etmək üçün elmi nailiyyətlərdən və qabaqcıl təcrübələrdən geniş və çevik istifadə;
- ixtisaslaşdırılmış kadrların hazırlanması və davamlı olaraq kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi;
- əməyin və məhsulların keyfiyyətinin və rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsinə görə müəssisə işçilərinin maddi və mənəvi stimullaşdırılması.

Y E K U N

Qeyd olunanları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, keyfiyyətə nəzarət mexanizminin konkret bir alqortimi olmasa da, müxtəlif sahələrdə aparılmış təcrübələrin nəticələrindən faydalanaraq, uyğunlaşdırılmış konsepsiyanın işlənilməsi mümkündür. Bu istiqamətdə görülmüş istənilən uğurlu iş və ya aparılmış tədqiqat birbaşa rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına təsir göstərir. Eyni zamanda, nəzərə alınmalıdır ki, keyfiyyətə nəzarət müasir bir tədqiqat sahəsi olsa da, bu sahənin tarixi kökləri vardır və daima bu təcrübələrdən faydalanılmalıdır. Bu istiqamətdə uğurlu iş aparılması üçün, ümumi keyfiyyətə nəzarətin təşkili ilə yanaşı, maddi texniki baza, xammal bazası, idarəetmənin təşkili, bazar araşdırılması, tələblərin müəyyənəşdirilməsi və s. kimi rəqabətə təsir edən sahələrdə də keyfiyyətin idarə olunması mexanizminin düzgün qurulmasına nail olmaq lazımdır. Araşdırmalar göstərir ki, rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı eyni zamanda sosial-iqtisadi inkişafa da öz müsbət təsirini göstərir ki, bunun da kökündə məhz keyfiyyətə nəzarət amili dayanır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Fərzəliyev E.B., Əliyev Ə.Y., “Yeyinti məhsullarının texnologiyası”, Bakı-2005, 383 səh.;
2. Məmmədov N.R. “Kvalimetriya və Keyfiyyətin idarəedilməsi”, Bakı-Elm-2007, 326 səh.
3. Ахматова М. «Теоретические модели конкурентоспособности». М.: Маркетинг, 2003, № 4, стр.25-37;
4. Караульнов В.Н., Драпника Г.С. и др. “Управление качеством”, Камерово-2005, 88 стр.;
5. Лифиц И.М. “Конкурентоспособность товаров и услуг». М.:, Изд. Юрайт, 2019, 392 стр.;
6. Мокроносов А.Г., Маврина И.Н. «Конкуренция и конкурентоспособность». Екатеринбург, Изд-во Урал ун-та, 2014, 194 стр.;
7. Новицкий Н.И., Олексюк В.Н. “Управление качеством продукции”. М.:, Новое знание, 2016, 248 с.;
8. Панов А.Н. «Как победить в конкурентной борьбе. Гармоничная система качества - основа эффективного менеджмента». М.:, Журнал «Стандарты и качество», 2016, стр. 82-103;
9. Розова Н.К. «Управление качеством». СПб: Питер, 2012, 224 с.;
10. <https://buklib.net/books/29195/>
11. <https://www.cfin.ru/management/iso9000/qm/competit.shtml>

Мирзаев Сахавет Ахлиман оглы,

докторант,

Азербайджанский Университет Кооперации,

E-mail: mirzeyev.s@gmail.com

© Мирзаев С.А., 2022

ВЛИЯНИЕ КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА НА ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - изучение влияния организации контроля качества на производство конкурентоспособной продукции.

Методология исследования – определение исследований и стандартов, проводимых в данном направлении, а также их сравнительный анализ, с целью повышения качества производства продукции и качества услуг.

Практическая значимость исследования - в современном мире на первый план выходит контроль качества. Причина этого в том, что конкуренция на рынке усиливается по мере увеличения числа производственных предприятий и увеличения разнообразностей выпускаемой продукции. В результате некоторые производственные предприятия не выдерживают возникшей конкуренции. Поэтому для достижения производства конкурентоспособной продукции особое значение имеет проведение исследований в этой области.

Результаты исследования - используя возможности технологических новшеств, требования современных стандартов качества, а также разработанные методики производства конкурентоспособной продукции, даны рекомендации в этом направлении и проанализированы методики.

Оригинальность и научная новизна исследования - роль фактора контроля качества в конкурентоспособном производстве товаров, современные подходы к качеству, факторы, влияющие на качество, влияние факторов качества и конкуренции на производственный процесс и др. всесторонне сравнивались, проверялись на фактах.

Ключевые слова: конкуренция, качество, контроль, потребление, рынок, товар, производство, сырье, аграрий, предприятие, хозяйство и др.

Sakhavat Akhliman Mirzayev,

Ph.D. student,

Azerbaijan Cooperation University,

E-mail: mirzeyev.s@gmail.com

© S.A. Mirzayev , 2022

IMPACT OF QUALITY CONTROL ON INCREASE OF COMPETITIVENESS AND SOCIO-ECONOMIC CONDITION

ABSTRACT

The purpose of the research - studying the effects of quality control organization on competitive product production.

The methodology of the research – determination of the researches and standards conducted in this direction, as well as their comparative analysis, in order to increase the quality of product production and service quality.

The practical importance of the research – in the modern world, quality control comes to the fore. The reason for this is that the competition in the market is intensifying as the number of production enterprises increases and the number of varieties of manufactured products increases. As a result, some production enterprises cannot withstand the competition that has arisen. Therefore, in order to achieve competitive product production, conducting research in this field is of particular importance.

The results of the research - taking advantage of the possibilities of technological innovations, the requirements of modern quality standards, as well as the developed methodologies for the production of competitive products, recommendations were made in this direction and methodologies were analyzed.

The originality and scientific novelty of the research - the role of the quality control factor in the competitive production of goods, modern approaches to quality, factors affecting quality, the influence of quality and competitive factors on the production process, etc. Were comprehensively compared, checked on facts.

Keywords: competition, quality, control, consumption, market, product, production, raw material, agrarian, enterprise, economy, etc.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:

10.03.2022

Təkrar işləməyə göndərilmişdir:

15.03.2022

Çapa qəbul olunmuşdur: 19.03.2022

Дата поступления статьи в редакцию: 10.03.2022

Отправлено на повторную обра-

ботку: 15.03.2022

Принято к печати: 19.03.2022

The date of the admission of the article to the editorial office: 10.03.2022

Send for reprocessing: 15.03.2022

Accepted for publication: 19.03.2022